

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Jiří Nováček

**Vývoj postojů Hnutí pěti hvězd ve
vztahu k evropské integraci**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Zapletalová, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 23. 6. 2022

Jiří Nováček

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Markétě Zapletalové, Ph.D. za její velmi vstřícné a kvalitní vedení práce. Také bych chtěl poděkovat své rodině za jejich podporu během celého studia.

Obsah

Úvod	5
1 Populistický euroskepticismus	9
1.1 Populismus	9
1.2 Vztah populismu a euroskepticismu	11
1.3 Stranický euroskepticismus	12
1.3.1 Typologie stranického euroskepticismu	15
2 Populisticko-euroskeptické tendence v Itálii před vznikem M5S	19
2.1 Vzestup populismu a euroskepticismu v italské politice	19
2.2 Dopad ekonomické krize	23
3 Vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci	25
3.1 Vznik a vývoj M5S	25
3.2 Vývoj postojů M5S k evropské integraci	29
3.3 Typologizace postojů M5S v čase	33
Závěr	36
Seznam pramenů a literatury	39
Seznam zkratk	46
Abstrakt	47
Abstract	48

Úvod

Předmětem této bakalářské práce je analýza vývoje postojů Hnutí pěti hvězd (Movimento 5 Stelle, M5S) ve vztahu k evropské integraci mezi lety 2009 až 2022, tedy od vzniku tohoto subjektu až po současnost. Součástí této analýzy je také indikace faktorů a zlomových momentů, které ovlivnily postoj M5S k evropské integraci. Mezi lety 2009 a 2022 prošlo M5S významnou proměnou z mimoparlamentního populistického uskupení v parlamentní stranu a následně i součást několika italských koaličních vlád. V roce 2014 M5S uspělo ve volbách do Evropského parlamentu (EP) a stalo se tak aktérem viditelným i na evropské úrovni. Vedle těchto volebních úspěchů prošlo M5S významnými vnitrostranickými proměnami, a to především změnami ve vedení tohoto hnutí, mezi které patří odchod jeho zakladatele Beppe Grilla z nejužšího vedení M5S do role garanta základních hodnot tohoto hnutí. Tyto externí a interní faktory výrazně ovlivnily vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci.

Primárním cílem této práce je analýza vývoje míry euroskepticismu M5S v čase za pomoci čtyř typologií mapujících spektrum možných postojů politických stran k evropské integraci a indikace externích a interních faktorů včetně důležitých momentů, které ovlivnily postoj hnutí k evropské integraci. Sekundárním cílem je popsat vývoj populisticko-euroskeptických postojů v italském stranickém systému, jejichž následkem byl vznik příhodných podmínek pro vznik M5S.

Na základě cílů této práce si autor klade dvě výzkumné otázky. *Jak se vyvíjely postoje M5S ve vztahu k evropské integraci v čase? Jaké faktory měly hlavní vliv na proměnu postojů M5S ve vztahu k evropské integraci?*

Práce je kvalitativní případovou studií. Tato metoda je vhodná k pochopení a analýze určitého jevu nebo případu do hloubky a může být využita k vytváření nových teorií nebo analýze odlehlých případů. Nevýhodou této metody je skutečnost, že jejím použitím není možné potvrzení ani určení kauzality.

Práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola se zaměřuje na konceptualizaci populismu a stranického euroskepticismu a jejich vzájemného

vztahu v podobě populistického euroskepticismu. První část kapitoly obsahuje vymezení konceptu populismu a populistického euroskepticismu. Druhá část této kapitoly se zabývá konceptualizací stranického euroskepticismu, která zahrnuje možné projevy tohoto fenoménu a faktory přispívající ke vzniku stranického euroskepticismu. Zároveň jsou zde představeny čtyři typologie pro zkoumání míry stranického euroskepticismu, které budou později aplikovány v analytické části této práce. První a zároveň nejjednodušší typologií je rozdělení na měkký a tvrdý euroskepticismus, jehož autory Paul Taggart a Aleks Szczerbiak. Následují tři propracovanější typologie, jejichž autory jsou: Cas Mudde a Petr Kopecký; Nicolò Conti a Christopher Flood a Simon Usherwood.

Druhá kapitola se zabývá populisticko-euroskeptickými tendencemi, které v italském politickém systému vytvořily vhodné podmínky pro vznik M5S. Zaměřuje se na období od 90. let do roku 2011. V 90. letech došlo v důsledku celé řady korupčních skandálů ke zhroucení do té doby fungujícího stranického systému a k jeho zásadní proměně. Tuto proměnu charakterizoval vznik řady nových politických subjektů s populistickou rétorikou a určitými euroskeptickými tendencemi. Mezi tyto subjekty patřila zejména strana Forza Italia Silvia Berlusconiho a Liga Severu Umberta Bossiho. Tyto populistické a částečně euroskeptické subjekty se v následujících letech staly součástí vládních koalic, což byla významná změna oproti období před 90. léty, kdy populisticko-euroskeptické strany v Itálii existovaly jen na periferii stranického systému a přímo se nepodílely na vládnutí. Druhým významným impulsem pro vznik nových protestních subjektů se stala ekonomická krize. Ta mezi lety 2008–2013 silně zasáhla Itálii a zapříčinila další významný nárůst odporu vůči tradičním politickým stranám a vůči evropské integraci, a to jak mezi politickými stranami, tak mezi běžnými obyvateli Itálie. Tyto okolnosti se staly katalyzátorem vzniku a následného volebního úspěchu M5S.

Předmětem třetí kapitoly je analýza vývoje postojů M5S ve vztahu k evropské integraci v čase. Během své existence prošlo M5S několika fázemi vývoje a postupně se přeměnilo z protestního hnutí bez pevné vnitřní struktury ve stranu, která uspěla ve volbách do italského parlamentu v roce 2013, posléze i do Evropského parlamentu v roce 2014 a nakonec je od roku 2018 součástí vládních koalic v Itálii. Během tohoto období lze pozorovat počáteční absenci jakéhokoli

postoje M5S ve vztahu k tématu evropské integrace, kterou v souvislosti s četnými volebními kampaněmi později vystřídala častá kritika ekonomických prvků evropské integrace. Zejména od roku 2017 je však ze strany M5S patrný smířlivější přístup k evropské integraci. V této kapitole bude nejdříve popsán vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci a zároveň budou indikovány vnitrostranické i externí faktory ovlivňující tento vývoj. Následně bude provedena typologizace postojů M5S v čase pomocí čtyř výše zmíněných typologií.

Problematika M5S je předmětem velkého množství akademických publikací. První práce zabývající se tímto subjektem se objevují od roku 2013, tedy několik měsíců po italských komunálních volbách v roce 2012, díky nimž se M5S významně zviditelnilo a stalo se tak důležitou politickou silou v zemi. Akademický zájem o M5S se významně zvýšil po jeho úspěchu v italských parlamentních volbách v roce 2013. Prvními publikacemi zabývajícími se vznikem M5S a prvními léty jeho existence jsou především články od dvojice autorů Fabia Bordignona a Luigiho Ceccarinio. Tito autoři zabývají kontextem vzniku M5S, osobností jeho zakladatele Beppe Grilla či organizačního modelu hnutí. Zároveň věnují velkou pozornost obecným programovým prioritám M5S a důvodům jeho volebních úspěchů. Dalšími významnými autory zabývajícími se M5S z tohoto hlediska jsou Lorenzo Mosca a Filippo Tronconi. O několik let později se objevují rovněž publikace zabývající se jednotlivými politickými prioritami hnutí, ke kterým patří i problematika přístupu M5S k evropské integraci. Touto oblastí se zabývá především dvojice autorů Paolo Franzosi a Eugenio Salvati. Ve svých publikacích se zaměřují především na fungování M5S v Evropském parlamentu (EP), kdy je zkoumána míra koheze s ostatními významnými euroskeptickými stranami a frakcemi. Navzdory opravdu velkému množství literatury zkoumající M5S absentují publikace se zaměřením na vývoj postoje strany k evropské integraci od počátku jejího vzniku až do současnosti a faktory, které tento vývoj ovlivnily. Autor této práce se tedy pokouší tuto mezeru alespoň částečně zaplnit.

V této práci je využívána především sekundární akademická literatura. Z důvodu neznalosti italského jazyka je čerpáno ze zdrojů v angličtině. V první kapitole zabývající se konceptualizací vztahu populismu a euroskepticismu byl výchozím článkem pro definování populismu *The populist Zeitgeist* od Cas

Muddeho v akademickém časopise *Government and Opposition*. Tento článek přichází s definicí populismu jako úzké ideologie. Z tohoto pojetí populismu vychází velké množství akademických článků zabývajících se tímto fenoménem. Je možné konstatovat, že tato definice populismu je tou nejrozšířenější v akademickém výzkumu. Pro pochopení vztahu mezi populismem a euroskepticismem byl užitečný článek *Populism and Euroscepticism in the European Union* od dvojice autorů Matthijse Rooduijna a Stijna van Kessela, protože jsou v něm jasně a srozumitelně vysvětleny oba tyto fenomény včetně oblastí, kde se překrývají. Při konceptualizaci stranického euroskepticismu byl nejvíce nápomocný článek Paula Taggarta *A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems*, kde Taggart přichází s výchozí definicí stranického euroskepticismu jakožto všezahrnujícího a širokého termínu. Mezi další stěžejní zdroje patří publikace od již zmíněné čtveřice autorů, ve kterých jsou představeny typologie možných postojů politických stran k evropské integraci

Ve druhé kapitole byl pro pochopení vývoje stranického euroskepticismu v Itálii stěžejní příspěvek ve sborníku *Euroscepticism in Italy*, ve kterém autorka Lucia Quaglia popisuje vývoj euroskeptických tendencí v 90. letech souvisejících se zhroucením tehdejšího stranického systému v Itálii. Dalším důležitým zdrojem byl článek *Five Stars and a Cricket. Beppe Grillo Shakes Italian Politics*, kde se autoři Fabio Bordignon a Luigi Ceccarini zabývají dopadem ekonomické krize a korupčních skandálů na italský politický systém kolem roku 2011.

Ve třetí kapitole byl důležitým článkem *Direct Democracy and Scapegoats: The Five Star Movement and Europe*, kde se autoři Piergiorgio Corbetta a Rinaldo Vignati zabývají problematikou stranického euroskepticismu v případě M5S, a to zejména postoji zakladatele M5S Beppeho Grilla, který měl v prvních letech existence tohoto subjektu významný vliv na jeho směřování. Pro pochopení proměny postojů M5S ve vztahu k evropské integraci byl užitečný článek *Challenging the Euro: The politics of anti-Euro parties in Italy during the first Conte government*, kde autor Roberto Di Quirico popisuje proměnu přístupu M5S k evropské integraci po vstupu do vládní koalice v roce 2018.

1. Populistický euroskepticismus

Cílem této kapitoly je konceptualizace vztahu populismu a euroskepticismu a následně stranického euroskepticismu. V první podkapitole budou rozebrány základní vlastnosti ideologie populismu včetně výskytu tohoto fenoménu u politických stran. Druhá podkapitola se zaměří na vztah populismu a euroskepticismu v případě politických stran. Navzdory odlišností obou těchto konceptů mezi nimi existuje určitá provázanost. Třetí podkapitola se posléze bude zabývat stranickým euroskepticismem a různými projevy jeho manifestace. Budou zde zároveň popsány čtyři typologie pro zkoumání míry stranického euroskepticismu, které budou využity v analytické části práce.

1.1. Populismus

Populismus patří v politologii k obtížně definovatelným fenoménům. Snahy o definici tohoto konceptu se sice objevují od druhé poloviny 60. let 20. století, nadále ale nepadají v akademické literatuře shoda na přesné definici. Od počátku 21. století se začalo v akademickém prostředí uplatňovat pojetí populismu jako souboru idejí. (Rooduijn & Akkerman, 2017, s. 194; Rooduijn & Van Kessel, 2019, s. 3) Cas Mudde definuje populismus jako „*ideologii, která vnímá společnost jako rozdělenou na dvě homogenní a antagonistické skupiny, čistý lid a zkorumpovanou elitu, a která tvrdí, že politika by měla být výrazem obecné vůle lidu*“. (Mudde, 2004, s. 543) Podle této definice obsahuje populismus dva základní komponenty: odpor vůči elitám a důraz na obyčejný lid. Populismus je sice možné považovat za určitý ideologický proud, ale na rozdíl od jiných komplexních ideologických směrů, např. konzervatismu či liberalismu, nenabízí žádný ucelený světonázor, ale zaměřuje se pouze na určité elementy vztahu mezi lidem a elitami. Sám o sobě populismus nenabízí žádná komplexní řešení pro fungování společnosti a je proto označován jako úzká ideologie. Většinou se populismus vyskytuje ve spojení s jinými plnohodnotnými ideologiemi, protože je skrze ně možné formulovat komplexní vize, a může tak mít mnoho různých podob (Mudde & Kaltwasser, 2017, s. 6).

Populismus je v současné době nejčastěji „*vnímán především jako politický styl, respektive politická strategie či způsob politické komunikace*“. (Kubát, 2017, s. 15) Podle tohoto náhledu není populismus vlastnost politických aktérů, ale jde spíše o vlastnost týkající se diskurzu těchto aktérů. Jelikož političtí aktéři mohou populistického diskurzu využívat více či méně, populismus je otázkou míry. Lze tedy hovořit o tom, že čím více populistických prvků ve svém diskurzu političtí aktéři využívají, tím jsou více populističtí

a naopak. V Evropě je populismus většinou spojován s politickými stranami (Rooduijn & Akkerman, 2017, s. 195; Rooduijn & Van Kessel, 2019, s. 9).

Nejdůležitější tezí populismu je suverenita lidu. Populisté zastávají názor, že politické rozhodování a elity jsou odtržené od věcí důležitých pro běžné občany. Zároveň existuje určitá vágnost ohledně přesného významu termínu lid. Někdy je tak označen celý národ, zatímco jindy jsou tím myšleni pouze pracující lidé nebo obyčejní občané. Řada politologů a komentátorů považuje tento termín za pouhý nástroj rétoriky, který ve skutečnosti neoznačuje žádnou existující skupinu lidí. Součástí populistické ideologie je také striktní rozdělení světa na dobro a zlo. Zatímco lid je vnímán jako dobro, elity jsou silně asociovány se zlem. Jako elita jsou označovány různé skupiny lidí. V kulturním pojetí se jedná o umělce nebo spisovatele, v ekonomickém pojetí jsou to velké firmy nebo majetní lidé. Nejčastěji se ale populisté vymezují proti politickým vládnoucím elitám, tedy politickým stranám a politikům. (Rooduijn & Akkerman, 2017, s. 194). Populisté vnímají své politické oponenty jako zlo, což se projevuje v nemožnosti politického kompromisu. Kdyby byl takový kompromis s odpůrci uzavřen, zničilo by to přesvědčení populistů o jejich morální čistotě. Populismus je tedy velmi moralistický (Mudde, 2004, s. 544–545). Mezi doprovodné prvky populismu patří v případě politických uskupení charismatická osobnost vůdce strany a přímá komunikace s jejich příznivci (Kneuer, 2019, s. 4).

V Evropě je populismus často spojován především s radikálně-pravicovými stranami jako např. Svobodná strana Rakouska nebo Národní fronta ve Francii. Populismus se ale významné míře vyskytuje také u krajně-levicových stran jako např. Die Linke v Německu nebo Socialistická strana v Nizozemsku. Populismus souvisí s pozicí politických stran na levo-pravé škále ve smyslu jejich blízkosti k oběma pólům. Čím krajnější je pozice strany na obou stranách politického spektra, tím je vyšší míra jejího populismu. Krajně pravicové i levicové strany se nacházejí na periferii stranického systému a jejich populistická rétorika jim umožňuje vymezit se proti tradičním politickým stranám (Rooduijn & Akkerman, 2017, s. 196). Mezi krajně pravicovými a levicovými stranami ale existují významné rozdíly. Zatímco pravicový populismus pojímá lid jako jednotný etnický národ, který je potřeba chránit před vlivem migrace a cizích hodnot, levicový populismus chápe lid socio-ekonomicky a zaměřuje se na otázky sociální spravedlnosti (Kubát, 2017, s. 17). V posledních letech ovšem lze pozorovat vznik nových protestních populistických subjektů s nejasnou pozicí na levo-pravé škále, jelikož

zastávají směsici různých ideologických postojů. Příkladem je M5S v Itálii (Caiani & Graziano, 2019, s. 1144).

V akademickém prostředí převažuje shoda, že existují tři různé zdroje populismu. Do první kategorie spadá politická krize zahrnující problémy zastupitelské demokracie. Tato krize je pozorovatelná od 70. let 20. stol. Tradiční politické strany postupně ztrácí v očích veřejnosti schopnost reprezentovat své voliče, čímž se snižuje jejich legitimita. Kvůli tomuto selhání politických stran se otevírá prostor pro nová populistická politická uskupení bez předchozí zkušenosti s vládnutím. S tím souvisí i propad důvěry v instituce zastupitelské demokracie. Tyto faktory vytvářejí prostor pro nová uskupení mobilizující své voliče zaměřením na témata jako např. migrace. Tato uskupení se stávají hlasem pro ty, kteří se považují za poražené v procesu globalizace. Druhým zdrojem populismu jsou ekonomické krize způsobující nárůst ekonomické a sociální nerovnosti. Tyto jevy přispívají k nespokojenosti se stavem politiky a nedůvěře k politickým institucím, což vytváří vhodné podmínky pro vznik a úspěch populistických subjektů. Do třetí kategorie spadají kulturní faktory (či krize), kdy je populismus reakcí na rychlé kulturní změny s potenciálem oslabovat sociální zvyky či hodnoty. Kultura a identita jsou obecně považovány za faktory vytvářející vhodné prostředí pro vzestup populismu. Kulturní faktory hrají důležitou roli během migračních krizí, způsobujících kulturní dezorientaci. Vysoká míra migrace je spojena se vznikem politických uskupení se zaměřením na zachování místních tradic a odmítání multikulturní společnosti (Caiani, 2019, s. 238–239).

1.2. Vztah populismu a euroskepticismu

Populismus a euroskepticismus jsou sice dva odlišné koncepty, ale často se vyskytují v tandemu. Jelikož je populismus pouze abstraktní úzkou ideologií, která sama o sobě nenabízí řešení konkrétních problémů, téměř vždy je ve spojení s jinou komplexní ideologií. Naproti tomu euroskepticismus zahrnuje negativní postoje vůči konkrétnímu tématu evropské integrace (Rooduijn & Van Kessel, 2019, s. 6).

Zároveň je nutné dodat, že ne všechny euroskeptické strany jsou populistické. Příkladem může být Občanská demokratická strana v České republice nebo Konzervativní strana ve Velké Británii (Kneuer, 2019, s. 1). Existuje více důvodů, proč má velké množství populistických stran tendenci být euroskeptické. EU je velmi

komplexní mezinárodní organizace s komplikovanými rozhodovacími procesy, což podle těchto stran zabraňuje efektivně prosazovat vůli lidu (Rooduijn & Van Kessel, 2019, s. 6).

Populismus a euroskepticismus se vyskytují především na okraji stranického systému. U těchto stran na periferii stranického systému jsou jak populismus, tak euroskepticismus způsob, jak se tyto strany mohou vymezit vůči tradičním politickým stranám a fungování politického systému (Rooduijn & Akkerman, 2017, s. 195; Taggart, 1998, s. 368). Pozice těchto stran na levo-pravé škále významně ovlivňuje důvody, kvůli nimž stojí v opozici vůči evropskému integračnímu projektu. Krajně pravicové strany kritizují evropskou integraci, protože podle nich představuje ohrožení kultury a identity národního státu v podobě otevřených hranic. Naproti tomu krajně levicové strany kritizují podle nich přílišný neo-liberalismus EU s negativními socio-ekonomickými dopady na obyvatele členských států EU (Rooduijn & Van Kessel, 2019, s. 8).

Druhým společným rysem obou těchto konceptů jsou faktory přispívající k jejich vzniku a vzestupu. Podobně jako v případě populismu, i u euroskepticismu můžeme identifikovat tři hlavní zdroje. Nejprve se jedná o institucionální faktory, kdy existuje vztah mezi důvěrou veřejnosti v národní politické instituce a důvěrou v evropskou integraci a instituce EU. Nedůvěra v evropské instituce je tedy často doprovázena nedůvěrou v národní politické instituce. Veřejnost má ale tendenci upřednostňovat národní instituce, které jsou jí blíže (Hooghe & Marks, 2007, s. 123–124). Druhým zdrojem euroskepticismu jsou ekonomické faktory, a to zejména finanční krize v roce 2008. Ta měla kromě negativních ekonomických dopadů na země EU za následek pokles důvěry jak vůči EU, tak vůči národním politickým institucím a tradičním politickým stranám (Brack & Startin, 2015, s. 242). Třetí kategorie zahrnuje kulturní faktory, kdy existuje obava, že EU přispívá k oslabování a degradaci národních států. Tento postoj pramení ze strachu nebo nepřátelství vůči odlišným kulturám (McLaren, 2002, s. 553–554).

1.3. Stranický euroskepticismus

Pojem euroskepticismus lze obecně chápat jako pochyby a nedůvěru v evropskou integraci. Tento termín byl poprvé použit v časopise *The Economist*, kde popisoval kritický postoj německé veřejnosti vůči evropské integraci poté, co bylo Německo

donuceno upravit standardy pro výrobu piva, aby byly v souladu s pravidly Jednotného trhu (Hooghe & Marks, 2007, s. 120). Většina studií se věnuje především stranickému euroskepticismu a také ve většině studií, zabývajících se euroskepticismem veřejnosti, jsou využívány definice, vzešlé z prací o stranickém euroskepticismu (Kaniok, 2011, s. 84–85). První akademickou definici stranického euroskepticismu vytvořil Paul Taggart v roce 1998 (Kopeček, 2004, s. 241). Podle Taggarta je euroskepticismus široký pojem, který „vyjadřuje myšlenku nahodilé nebo kvalifikované opozice, stejně jako přímé a nekvalifikované opozice vůči procesu evropské integrace“. (Taggart, 1998, s. 366)

V akademické literatuře zabývajících se euroskepticismem panuje shoda, že na začátku integračního procesu existoval tzv. *permisivní konsensus*, což znamená, že politické a technokratické elity byly osvobozeny od zodpovědnosti za vývoj integračního procesu vůči občanům (Salvati, 2019, s. 6). I když existovaly při vzniku Evropského hospodářského společenství (EHS) určité rozpory mezi šesti zakládajícími zeměmi, převažoval na straně veřejnosti konsensus ohledně ekonomické výhodnosti integrace a úsilí o spolupráci dříve zneprátených zemí. V prvních dekadách neměla evropská integrace citelný dopad na život běžných lidí a tím pádem ani neexistoval vůči integraci nějaký významný odpor. Důvěra občanů vůči politickým elitám byla navíc v tomto období vysoká. Otázka evropské integrace nabyla na významu v 70. letech v zemích, které usilovaly o přistoupení k EHS. V těchto zemích se stala důležitým tématem vytvářejícím štěpení mezi politickými stranami. Důležitost tohoto tématu potvrdilo i referendum o přistoupení v roce 1972 v Norsku, ve kterém byl vstup do EHS odmítnut. Od poloviny 80. let mezi elitami existovala shoda ohledně potřeby vytvoření Jednotného trhu a nesouhlas s evropskou integrací byl v té době stále okrajový (Usherwood & Startin, 2013, s. 2–3).

Určitým zlomem byl projev britské premiérky Margaret Thatcherové v Bruggách v roce 1988, kde se vymezila vůči užší politické a ekonomické spolupráci v rámci Evropských společenství. Díky tomu se kritika integračního procesu začala stávat součástí politického diskurzu (Usherwood & Startin, 2013, s. 3). Po dlouhém období, kdy občané nevěnovali evropské integraci velkou pozornost nastalo od počátku 90. let období tzv. *omezujícího dissensu*, kdy elity musí brát v potaz veřejné mínění týkající se integrace. Klíčovým bodem v období 90. let byl proces ratifikace Maastrichtské smlouvy, kdy se vyjednávání elit stalo předmětem kontroly ze strany veřejnosti, která vnímala evropskou integraci jako oslabení národních států. Důkazem rostoucího negativního pohledu na EU

v tomto období jsou referenda o ratifikaci Maastrichtské smlouvy v Dánsku a ve Francii. Zatímco ve Francii byla tato smlouva jen těsně ratifikována, v Dánsku skončilo referendum odmítnutím ratifikace (Hooghe & Marks, 2009, s. 5–21). Negativní vnímání integračního procesu je dáno také řadou ekonomických krizí, výrazným zadlužením některých zemí Eurozóny nebo migrací. Permisivní konsensus se změnil v dissensus, což přispívá ke vzniku nové štěpené linie pro/anti-integrace, což vede k politizaci evropské integrace (Salvati, 2019, s. 6). Většina tradičních mainstreamových stran se politizaci evropské integrace vyhýbá, ale řada populistických nevládních stran se proti evropské integraci vymezuje, aby se tak jasně distancovala od tradičních mainstreamových stran (Hooghe & Marks, 2009, s. 21).

Podle Taggart zahrnuje euroskepticismus tři možné postoje vůči EU:

1. Odmítnutí samotné myšlenky evropské integrace a z toho plynoucí odmítání EU
2. Kritika EU kvůli její přílišné inkluzivitě s důrazem na práva jednotlivých národních států. Příkladem může být kritika EU kvůli zvýšené míře imigrace.
3. Kritika EU kvůli její přílišné exkluzivitě. Ta může pramenit např. z pocitu, že EU poškozuje zájmy pracující třídy (Taggart, 1998, s. 365–366).

Stranický euroskepticismus je tedy pojem zahrnující řadu rozdílných kritických postojů vůči evropské integraci. Kromě toho existují různé způsoby, jak se euroskepticismus u politických stran projevuje. Taggart popisuje čtyři možné způsoby jeho manifestace:

1. Single issue euroskeptické strany – V případě těchto politických stran je hlavním důvodem jejich existence a zároveň hlavním mobilizačním prvkem odpor vůči evropské integraci. Příkladem může být britská strana UKIP (United Kingdom Independence Party).
2. Protestní euroskeptické strany – Pro tyto strany je euroskepticismus doplňkem k jejich kritice fungování politického systému dané země. Jedná se o subjekty, které cíleně stojí mimo a vymezují se proti tradičním politickým stranám. Euroskepticismus je v tomto případě nástrojem, pomocí něhož se tyto strany vůči tradičním politickým stranám vymezují (Taggart, 1998, s. 368).
3. Etablované politické strany s euroskeptickým postojem – Etablovanou politickými stranami se v tomto případě označují strany, „*kteřé jsou součástí vlády,*

či jako subjekty, které mají k zahrnutí do vládní sestavy blízko“ (Kaniok, 2011, s. 85).

4. Euroskeptické frakce politických stran – Jde o situaci, kdy frakce politické strany zastává euroskeptické postoje, zatímco se daná politická strana staví k evropské integraci pozitivně. Nejznámějším příkladem je euroskeptické křídlo britské Konzervativní strany. (Taggart, 1998, s. 369)

1.3.1. Typologie stranického euroskepticismu

Typologie Paula Taggarta a Alekse Szczerbiaka

První typologii stranického euroskepticismu vytvořila dvojice politologů Paul Taggart a Aleks Szczerbiak, která přišla s rozdělením na *měkký* a *tvrdý* euroskepticismus. Tvrdý euroskepticismus označuje „*striktní odmítnutí celého projektu evropské politické a ekonomické integrace a opozici ke vstupu nebo setrvání vlastní země v EU*“. (Kopeček, 2004, s. 241-242) Tvrdý euroskepticismus v praxi znamená principiálním odmítání EU jakožto současné podoby evropské integrace. Mezi politické strany vyznačují se tvrdým euroskepticismem se řadí zejména single issue euroskeptické strany. Pro tyto strany je jejich odpor vůči EU hlavním mobilizačním prvkem a klíčovým tématem. Single issue euroskeptické strany označují EU jako příliš liberální, kapitalistickou či socialistickou a vnímají ji jako ztělesnění negativních hodnot (Taggart & Szczerbiak, 2004, s. 3).

Měkký euroskepticismus naproti tomu označuje „*nahodilou nebo kvalifikovanou opozici k evropské integraci*“ (Kopeček, 2004, s. 242). Nejedná se tedy o principiální odmítání celého integračního projektu a EU, ale o kvalifikovanou opozici vůči jedné nebo více politikám EU. Tento druh euroskepticismu se může objevit i v situaci, kdy strana vnímá, že současné směřování EU je momentálně v rozporu s národními zájmy dané země. Typickým příkladem je odpor vůči přijetí společné měny. Měkký euroskepticismus se vyskytuje pouze u stran, u kterých je opozice vůči EU pouze jednou z více částí jejich rétoriky (Kopeček, 2004, s. 242; Taggart & Szczerbiak, 2008a, s. 8).

Tato jednoduchá typologie se stala předmětem kritiky dvojice politologů Case Muddeho a Petra Kopeckého, kteří jí vytýkají čtyři hlavní problémy:

1. Termín měkký euroskepticismus je podle nich příliš široce definovaný, takže může zahrnovat téměř jakýkoliv nesouhlas s politikami EU. (Kopecký & Mudde, 2002, s. 300)
2. Poměrně jasné rozlišení mezi tvrdým a měkkým euroskepticismem „*je znejasněno identifikací tvrdého euroskepticismu jako opozice vůči současné podobě evropské integrace v rámci EU (viz její velmi dynamický vývoj)*“ (Kopeček, 2004, s. 242).
3. Kritéria, jež jsou použita ke spojení a oddělení tvrdého a měkkého euroskepticismu, jsou nejasná.
4. Tato typologie nedostatečně rozlišuje mezi principiální opozicí vůči idejím evropské integrace a opozicí vůči EU jako konkrétním ztělesněním těchto idejí. (Kopecký & Mudde, 2002, s. 300).

Taggart a Szczerbiak si byli slabin této typologie vědomi a dodávají, že jejím hlavním cílem bylo začít hlubší debatu ohledně typologizace stranického euroskepticismu. Kopecký a Mudde na základě své kritiky této typologie vytvořili vlastní propracovanější typologii, která obsahuje rovněž pozitivní postoje vůči EU a evropské integraci. (Taggart & Szczerbiak, 2008b, s. 241)

Typologie Petra Kopeckého a Case Muddeho

V této typologii existují dvě dimenze podpory či odporu vůči EU: rozptýlená a specifická. Rozptýlená podpora označuje podporu obecných idejí evropské integrace, zatímco specifická podpora označuje podporu konkrétního výsledku těchto idejí, tedy EU. (Kopeček, 2004, s. 243) V dimenzi rozptýlené podpory existují dvě kategorie: Eurofilové a Eurofobové. Eurofilové se vyznačují podporou klíčových idejí evropské integrace, kterými jsou „*institucionalizovaná spolupráce na bázi sdílené suverenity (politický element) a integrované liberální tržní ekonomiky (ekonomický element)*“. (Kopecký & Mudde, 2002, s. 301) Mezi eurofily lze zařadit, jak politické strany usilující o vytvoření supranacionálního evropského státu, tak ty, které vnímají evropskou integraci převážně ekonomicky (tyto strany mohou např. usilovat o vytvoření zóny volného obchodu). Naopak eurofobové výše zmíněné ideje evropské integrace nepodporují nebo je přímo odmítají. Do této kategorie patří některé ze stran s nacionalistickými, socialistickými nebo izolacionistickými postoji (Kopecký & Mudde, 2002, s. 301).

Ve druhé dimenzi se nacházejí kategorie EU-optimisté a EU-pesimisté. Kategorie EU optimistů se vyznačuje důvěrou v současnou podobu EU a její budoucí rozvoj. Je důležité poznamenat, že kritika vůči nějaké politice EU podle Kopeckého a Muddeho automaticky neznamená, že je strana proti EU. Hlavním kritériem pro zařazení do této kategorie je podpora EU jako celku. Naproti tomu EU-pesimisté nepodporují aktuální podobu EU a její směřování, což ale neznamená, že by tyto strany musely nutně odmítat členství své země v EU (Kopecký & Mudde, 2002, s. 302).

Z těchto dvou dimenzí vznikají čtyři možné kategorie. První kategorii tvoří *euroentuziastické strany* vyznačující se podporou jak idejí evropské integrace, tak samotné EU. Druhou kategorii *euroskeptických stran* charakterizuje jejich podpora idejím evropské integrace, ale zároveň jejich kritika vůči současné podobě a směřování EU. Do třetí kategorie spadají *europragmatické strany*, které sice nepodporují základní myšlenky evropské integrace, ale podporují EU. Poslední kategorií jsou *euroodmítavé strany*. Ty nepodporují ani základní ideje evropské integrace ani EU (Kaniok, 2009, s. 28).

Typologie Nicolò Contiho a Lucy Verzichelliho

S další typologií stranického euroskepticismu přišla dvojice italských politologů Nicolò Conti a Luca Verzichelli, kteří vytvořili škálu pěti možných postojů politických stran k evropské integraci. Tato škála obsahuje podobně jako Kopeckého a Muddeho typologie také možné pozitivní stranické postoje vůči EU a evropské integraci. První dvě kategorie jsou převzaty z Taggartovy a Szczerbiakovy typologie a jsou označeny jako *tvrdý* a *měkký* euroskepticismus. *Tvrký euroskepticismus* označuje nejděmítavější možný postoj. Jedná se o celkové odmítnutí procesu evropské integrace nebo zásadní nesouhlas se současným pojetím tohoto projektu. Cílem stran s tímto postojem není pouhá reforma, ale zásadní proměna celého procesu evropské integrace. Strany spadající do této kategorie prosazují odchod své země z EU. Strany spadající do kategorie *měkkého euroskepticismu* naproti tomu principiálně neodmítají proces evropské integrace, ale pouze kritizují jednu nebo více politik EU. Tyto strany neusilují o odchod své země z EU, ale prosazují reformu jednotlivých politik EU. Dalším možným postojem je *neutrální postoj*. Nastává v případě, že politická strana nemá vůči EU žádný konkrétní postoj, tedy není ani pro ani proti EU. Prvním možným pozitivním postojem vůči EU je *funkční europeanismus*. Ten označuje situaci, kdy určitá politická strana podporuje

evropskou integraci, protože ta je v souladu se stranickými a národním zájmy. Takové politické strany mohou podporovat zachování statusu quo nebo i podporovat další integraci, ale pouze dokud je to v národním nebo stranickém zájmu. Pozitivní postoj těchto stran vůči EU tak závisí na okolnostech a může se měnit. Posledním možným postojem je *identitární europeanismus*, který označuje principiální podporu evropské integrace. Tato podpora není podmíněna stranickými nebo národními zájmy. Cílem stran s tímto postojem je další prohlubování integračního procesu a součástí jejich diskurzu je oslavný jazyk týkající se EU (Conti & Verzichelli, 2003, s. 15–18).

Typologie Chrise Flooda a Simona Usherwooda

Tato typologie obsahuje celkem šest různých kategorií. Tyto kategorie jsou pojmenovány co nejvíce neutrálně, aby nevolávaly nežádoucí konotace. Tato typologie obsahuje jak negativní, tak pozitivní postoje k evropské integraci. Tyto postoje mohou zachycovat jak postoj stran vůči EU jako celku, tak vůči jednotlivým politikám. Prvním a zároveň nejnegativnějším postojem jsou *odmítači*. Strany patřící do této kategorie odmítají EU jako celek, a tedy i členství své země v EU. Druhou kategorií jsou *revizionisté*, kteří si přejí návrat EU do podoby před přijetím některé důležité smlouvy nebo revizí důležité politiky EU. Další kategorií jsou *minimalisté*, kteří podporují status quo, ale zároveň se staví proti dalšímu prohlubování integrace. První pozitivní kategorií jsou *gradualisté*, kteří podporují další prohlubování integračního procesu pod podmínkou, že toto prohlubování bude probíhat pozvolným tempem. Naproti tomu *reformisté* podporují další prohlubování integrace za účelem nezbytné korekce současných nedostatků EU. Poslední a zároveň nejpozitivnější kategorií jsou *maximalisté*. Tyto strany podporují co nejhlubší a nejrychlejší prohlubování integračního procesu (Flood & Usherwood, 2005, s. 6).

Populisticko-euroskeptické tendence v Itálii před vznikem M5S

V Itálii započala na počátku 90. let politická tranzice s dalekosáhlými důsledky pro politický systém země. Stranický systém fungující od roku 1948 se v důsledku korupčních skandálů a konce studené války zhroutil a vznikly zcela nové populistické strany, u kterých se objevily euroskeptické tendence. Vstupem těchto stran do vlády byla přerušena kontinuita silného proevropského přístupu italských vlád. Pozornost bude věnována i důsledkům ekonomické krize, která Itálii postihla v roce 2011.

2.1. Vzestup populismu a euroskepticismu v italské politice

Už od konce druhé světové války byla Itálie považována za jednu z nejvíce prointegračních zemí v Evropě. Integrační proces byl podporován, jak ze strany veřejnosti, tak i ze strany politických elit. Na počátku 50. let sice existovala v italské společnosti polarizace ohledně tématu evropské integrace, na počátku 90. let byla situace zcela jiná a všechny relevantní politické strany podporovaly jak samotnou myšlenku evropské integrace, tak konkrétní podobu integrace, kterou představuje EU (Conti, Marangoni, & Verzichelli, 2020, s. 2). Nejvýznamnější politickou stranou, která do 70. let stála v opozici vůči EU byla Italská komunistická strana (PCI), která odmítala evropskou integraci a EU hlavně z ideologických důvodů, jelikož byla do značné míry pod kontrolou Sovětského svazu (SSSR). V 70. letech došlo k proměně postoje PCI, kdy strana opustila svůj euroskepticismus a začala se orientovat proevropsky. Mezi ideologické faktory tohoto rozhodnutí patřil vzestup Eurokomunismu jakožto iniciativy za účelem reformy a demokratizace západoevropského Marxismu a odklon od SSSR. PCI rovněž usilovala o zvýšení své legitimacy a možnost případně se stát součástí vládní koalice. Proto musela její zahraniční politika projít revizí, která zahrnovala právě odklon od euroskepticismu. Tato proměna postoje PCI měla důležitý dopad i na celý italský stranický systém, jelikož byla PCI v té době jednoznačně nejsilnější opoziční stranou. Tuto proměnou přestala být otázka evropské integrace předmětem střetu mezi vládními stranami, které vždy integraci jasně podporovaly, a opozicí, a v této otázce začal mezi relevantními politickými stranami panovat konsensus. Tato situace vydržela až do první poloviny 90. let (Quaglia, 2011, s. 39-40).

Přelomovou událostí, která ovlivnila nejen pro vývoj italského stranického systému, ale rovněž přispěla i k vzestupu stranického euroskepticismu, byla italská tranzice započatá na počátku 90. let. Období fungování tzv. První republiky (1948-1992) bylo charakteristické stabilitou hlavních aktérů stranického systému. Stranický systém se vyznačoval významnou mírou kontinuity už od poválečného období. Nejsilnější politickou stranou byla Křesťanská demokracie (DC), která stála v čele všech vládních koalic, zatímco nejsilnější opoziční PCI byla z podílu na vládnutí vyloučena (Hopkin, 2015, s. 326). Zásadním důvodem, proč První republika vydržela tak dlouhé období, bylo bipolární rozdělení světa a permanentní komunistická opozice ze strany PCI, která ospravedlňovala roli DC jako nejsilnější politické strany. Po skončení studené války a bipolárního rozdělení světa na počátku 90. let tedy přestal existovat hlavní externí faktor, který udržoval stabilitu celého stranického systému (Waters, 1994, s. 169–170). Prakticky okamžitě po pádu Berlínské zdi započal v PCI proces transformace, kdy strana změnila svůj název, logo i strukturu. Od nově vzniklé Strany demokratické levice (PDS) se později odštěpila její konzervativní část, která transformaci odmítala a vznikla tak Strana komunistické obnovy. PDS jako nástupnická strana PCI tím ztratila velkou část své voličské podpory a tedy i svou předchozí relevanci. Konec bipolárního rozdělení světa a přerod PCI ovšem výrazně naboural i legitimitu DC, která s koncem PCI ztratila svého významného nepřítele a tím pádem i důležitý důvod své existence (Pasquino, 2008, s. 138-139).

Na samém počátku tranzice bylo zatčení italského politika Italské socialistické strany (PSI) Maria Chiesy, ředitele domu s pečovatelskou službou v Miláně. Ten byl obviněn z vymáhání úplatku sedm milionů lir od jednoho tamního podnikatele, jehož firma v onom domově zajišťovala úklidové služby. Z tohoto lokálního případu korupce se vzápětí stal celostátní korupční skandál, který zasáhl jak většinu významných tradičních politických stran, tak i řadu soukromých a státních firem či institucí. Skrze množství kriminálních vyšetřování vyšel najevo klientelistický systém, který vytvářely především DC a PSI s veřejnými institucemi a ekonomickými skupinami s cílem získávání úplatků jak pro jednotlivé politiky, tak i celé strany. Tato aféra naplno odhalila neúnosnou míru korupce jak ve veřejném, tak soukromém sektoru (Waters, 1994, s. 170–171).

Následek aféry Tangentopoli byl do té doby nevídaný vzestup populismu jak ve společnosti, tak i v politických stranách. Ve společnosti se šířila nedůvěra v tradiční

politické strany, které byly zdiskreditované korupčními skandály, i ve veřejné instituce. Nejdůležitějším dopadem těchto událostí byl úplný rozpad či zásadní oslabení tradičních politických stran, a to zejména DC, PSI, Sociálních demokratů, Republikánů a Liberálů. Zánikem těchto tradičních stran se vytvořil prostor ve středu a na středo-pravici politického spektra. Zároveň vznikly i zcela nové politické strany jako např. Liga Severu (LN) a Forza Italia (FI). Tyto nové strany byly na rozdíl od tradičních politických stran ideologicky velmi flexibilní a otázka evropské integrace pro ně byla spíše druhořadá. Rozpadem DC a ostatních tradičních stran byla navíc umožněna alternace ve vládě, což umožnilo, aby se do popředí dostaly i méně proevropské strany (Quaglia 2011, s. 44; Tarchi, 2015, s. 277).

Složité politické situace obratně využil mediální magnát Silvio Berlusconi. Ten využil své sebe prezentace jako nepolitika a svého podnikatelského úspěchu, aby mobilizoval veřejnost nespokojenou s politickou situací v zemi. Využíval populistické rétoriky bez ideologické základny, ve které byla přítomna zaslíbení o obnově Itálie a snaha vyvést Itálii z chaosu, do něhož ji podle něj uvrhly tradiční politické strany, a to především levice. Ve svých projevech nepředstavil žádnou komplexní vizi pro italskou společnost, jeho rétorika byla naopak charakterizována zjednodušujícími argumenty a snahou o optimismus (Tarchi, 2015, s. 277–278). Berlusconi se obával, že by v následujících parlamentních volbách mohla zvítězit levice, a proto využil jak své finanční zdroje, tak svou image, a založil novou politickou stranu Forza Italia. Tato strana byla nejsilnějším komponentem nově vzniklé středo-pravé koalice, kterou vedle FI tvořily Národní aliance (AN) a LN. Politický diskurz FI a AN obsahoval jak prvky kvalifikované opozice vůči EU, tak širokou a neurčitou podporu EU. Euroskeptická rétorika těchto stran vycházela především z ochrany národních zájmů a ochrany národní suverenity pomocí intergovernmentalismu. Mezi těmito stranami existovaly i určité rozdíly. AN vnímala EU jako možný nástroj na ochranu evropských ekonomik proti nepříznivým dopadům globalizace v podobě levného dovozu ze třetích zemí. Naproti tomu FI usilovala o vytvoření velmi široké zóny volného obchodu, která měla zahrnovat i státy mimo EU jako Izrael a Rusko (Conti, Marangoni, & Verzichelli, 2020, s. 3; Quaglia, 2008, s. 62–63).

V první velmi krátké vládě Silvia Berlusconiho, která vznikla po volbách v roce 1994, se poprvé objevily výše popsané prvky měkkého euroskepticismu FI a AN. FI zaujímala během této vlády středový postoj mezi některými rigidními postoji AN a tehdy

ještě pro-evropskou LN. V rámci FI zastával nejvýraznější euroskeptické postoje tehdejší ministr zahraničí strany Antonio Martino. Ten zpochybňoval způsob nastavení nově vznikající Hospodářské a měnové unie (EMU) a věřil v možnost úpravy konvergenčních kritérií, které musely členské země EU plnit, aby se mohly stát součástí EMU. Některé jeho postoje byly v Berlusconiho vládě přijímány různě a stávalo se, že se vláda od jeho výroků i distancovala. Berlusconi se rovněž zavázal, že posílí mezinárodní postavení Itálie a roli Itálie jako důležitého protagonisty v rámci EU. Berlusconiho postoj k EU byl jinak celkově nejednoznačný a podobně tomu bylo i v případě jeho FI. Po odchodu strany do opozice nebylo téma EU ve stranickém diskurzu přítomno. Druhou významnou stranou v první Berlusconiho vládě byla AN, která vznikla transformací neo-fašistického Italského sociálního hnutí (MSI). Její vstup do vlády byl doprovázen negativní reakcí ze strany zahraničního tisku a některých zahraničních vlád právě kvůli jejímu post-fašistickému dědictví. Předseda strany Gianfranco Fini se snažil tyto negativní reakce uklidnit snahou o umírněnou rétoriku. V některých otázkách ale zastával nekompromisní postoj, jako např. ve sporu Itálie se Slovinskem ohledně vzájemných hranic. Po pádu vlády a přechodu do opozice podobně jako v případě FI téměř vymizelo téma EU. Výjimkou bylo schválení dokumentu na konferenci strany v roce 1995, jehož část se zabývala otázkou Evropy. V této části byly přítomny zmínky o Panevropské unii nebo intergovernmentalistickém přístupu Charlese De Gaulla, který byl označen jako preferovaný způsob evropské integrace. Dokument ovšem zmiňoval Jeana Monneta a Roberta Schumanna, kteří jsou považováni za zakladatele EU, a podporoval ideu dalšího rozvoje EU mimo hospodářskou a měnovou dimenzi (Quaglia, 2008, s. 62–66).

Výraznější euroskeptické tendence se projeví během druhé Berlusconiho vlády. Tato vláda se zformovala po parlamentních volbách v roce 2001. Vládní koalici znovu vytvořila FI, AN a LN. Podobně jako v případě první Berlusconiho vlády se mezi stranami vládní koalice objevovala snaha o ochranu národních zájmů. Evropská integrace již nebyla hlavní prioritou vlády jako tomu bylo v období První republiky. Vláda deklarovala jako svůj cíl posílení role Itálie v mezinárodních vztazích a budování užších vztahů s USA, a to i za cenu zhoršení vztahů s EU a jejími členskými státy. Prvním významnějším projevem euroskepticismu této vlády byl její nesouhlas se zavedením Evropského zatýkácího příkazu. Vláda sice nakonec svůj postoj po tlaku ostatních zemí EU změnila, ale způsobila zdržení legislativního procesu. Dalším podobným příkladem byla vládní kritika Paktu stability a růstu EU v roce 2003, která později vedla k jeho

reformě (Quaglia, 2011, s. 46–47). Jednotlivé strany vládní koalice se k otázkám souvisejících s EU stavěly odlišně. Postoj FI zůstal opět nejasný, i když někteří její politici zastávali postoje, které lze zařadit do kategorie měkkého euroskepticismu. Těmi byli především ministr obrany Antonio Martino a ministr financí Giulio Tremonti. Martino proslul svou kritikou projektu EU na vytvoření nového typu armádního transportního letadla Airbus A400M, který byl vnímán jako důležitý prvek pro posílení obranyschopnosti EU. AN se k otázkám EU příliš nevyjadřovala. Především předseda AN Fini zastával během svého působení v této vládě spíše smířlivější postoje, což ilustruje jeho podpora evropského projektu Airbus A400M. Nicméně také kritizoval prvky Paktu stability a růstu EU a navrhoval jeho reformu (Quaglia, 2008, s. 65–66). Významnou změnou se stala přerod LN ze strany, která během první Berlusconiho vlády podporovala EU, v euroskeptickou stranu. Předseda strany Umberto Bossi zejména kritizoval skutečnost, že se Itálie připojila k EMU bez konání referenda a dokonce přirovnal EU k bývalému SSSR. Tento příklon LN k euroskepticismu měl především strategické důvody a byl součástí snahy znovu definovat identitu této strany a zároveň ji odlišit od ostatních mainstreamových stran (Quaglia, 2011, s. 43).

2.2. Dopad ekonomické krize

Zlomem v Italské politice se stala ekonomická dluhová krize, která vyvrcholila v roce 2011. Ta měla za následek do té doby zcela nevídaný propad podpory EU mezi italskou veřejností. Zatímco na počátku 90. let považovalo takřka 80 % italské veřejnosti členství EU za dobrou věc, v roce 2011 tento ukazatel klesl na pouhých 41 %. Rovněž se snížila důvěra v EU, která byla ještě na počátku 21. století přes 50 %, na 37 % (Conti, Marangoni, & Verzichelli, 2020, s. 5–6). Tato krize vedla v roce 2011 k pádu třetí Berlusconiho vlády a za podpory většiny tehdejších parlamentních stran vznikla technokratická vláda Maria Montiho, jejíž hlavním cílem bylo vyvést Itálii z ekonomické krize. Kvůli snaze zmenšit dopady krize zavedla tato vláda řadu úsporných opatření a prosadila i zvýšení daní (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 440–441). Ani Montiho vláda neměla mezi občany větší podporu a stále se projevovala nespokojenost se stavem politiky v zemi. Vznikem této vlády byla navíc ještě více oslabena důvěryhodnost tradičních stran, které byly vnímány jako neschopné řešit problémy obyčejných lidí. Kromě politických stran procházely krizí důvěry občanů všechny ostatní relevantní politické instituce. Přes 70 % občanů

nedůvěřovalo Sněmovně reprezentantů, zatímco 66 % respondentů projevilo v průzkumech nedůvěru v Senát. Přes 50 % respondentů rovněž nemělo důvěru v odbory, a kolem 60 % nedůvěřovalo italské veřejnoprávní televizi RAI. Podobně silnou nedůvěru cítili občané vůči finančním institucím. Pro většinu obyvatel se staly nevýznamnějšími tématy dopady ekonomické krize na jejich životy a s tím související vysoká nezaměstnanost (Biorcio, 2014, s. 40–42). Krizi politických stran dále prohloubily skandály a soudní vyšetřování týkající se jejich nakládání s veřejnými financemi. Tyto finanční skandály se týkaly významných i malých stran z celé širé politického spektra. V souvislosti s LN se objevily skandály ohledně nelegálního financování strany a zneužívání stranických financí pro osobní účely. V roce 2012 byl ze strany donucen odejít její zakladatel Umberto Bossi, následně strana až do příchodu nového lídra Mattea Salviniho ztratila významnou část své volební podpory. Podobné finanční skandály se týkaly i pravicové PDL v italských regionech Lazio a Lombardie, kvůli kterým byli donuceni rezignovat na své funkce guvernéri těchto regionů. Následkem těchto skandálů se dále prohloubil odpor vůči tradičním politickým stranám, což vytvořilo vhodné prostředí pro vzestup populistických subjektů (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 440–441).

3. Vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci

Předmětem této kapitoly je analýza postojů M5S k evropské integraci. Nejdříve je popsán vznik a vývoj M5S a poté je věnována pozornost vývoji stranickému diskurzu týkajícího se evropské integrace. V poslední analytické podkapitole jsou aplikovány čtyři typologie míry stranického euroskepticismu za účelem lepšího porozumění proměně postojů M5S.

3.1. Vznik a vývoj M5S

M5S oficiálně vzniklo v roce 2009 a je silně spojeno s osobou baviče a komika Beppeho Grilla, který se během 70. a 80. let podílel na řadě úspěšných programů v italské veřejnoprávní televizi RAI. Grillo se velmi silně vymezoval vůči politickým elitám a stranám v zemi, a dokonce označil Socialistickou stranu, která byla součástí tehdejší vládní koalice, jako zlodějskou. Za tento výrok byl z RAI vyhozen a v následujících letech nastalo období, kdy se v televizi střídavě objevoval, ale v roce 1993 ji definitivně opustil. Od poloviny 90. let pronášel v divadlech a na náměstích po celé zemi své satirické monology, ve kterých kritizoval zejména tehdejší významné ekonomické a finanční skandály (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 429).

V roce 2005 začal Grillo spolupracovat s marketingovým odborníkem Gianrobertem Cassaleggiem, jenž ho přiměl založit online blog *beppegrillo.it*, který se stal Grillovou hlavní formou komunikace se jeho příznivci. Na tomto blogu začal Grillo tvrdě kritizovat stav politiky v zemi, a to zejména politiku Berlusconiho vlády. Blog umožňoval Grillovi používat své komunikační dovednosti a prezentovat své postoje bez jakékoliv cenzury ze strany televizních stanic nebo novin. (Biorcio, 2014, s. 39; Mejstřík, 2017, s. 48) V září roku 2007 Grillo zorganizoval první tzv. „V-Day, *inspirovaný filmem V jako Vendetta, během něhož se po celé zemi sešlo v centrech měst na 5 milionů lidí, kteří vyjádřili svoji nespokojenost s celkovou politickou situací. V návaznosti na úspěšnost celé akce začaly v Itálii vznikat tzv. „meetupy“, skupiny sympatizantů Beppeho Grilla, kteří se organizovali zásadně on-line pomocí nových sociálních médií“*. (Mejstřík, 2017, s. 48) Součástí prvního V-Day bylo sbírání podpisů pro návrh zákona pro očistu parlamentu, který obsahoval tři hlavní body: a) nikdo, kdo byl podle italského soudního systému uznán vinným z nějakého přečinu, nemůže kandidovat do žádné ze dvou komor parlamentu; b) poslanci mohli být zvoleni na maximálně dvě funkční období; c) kandidáti musí být do parlamentu zvoleni preferenčním hlasováním. Druhý V-Day, jenž proběhl v dubnu 2008, byl zaměřen proti „kastě“ novinářů. Cílem bylo sesbírat podpisy pro

ukončení veřejného financování novinových vydavatelství a zrušení tzv. Gasparriho zákona, jenž reguloval mediální prostředí. Po prvním úspěšném V-Day navrhnul Grillo svým příznivcům, aby vytvářeli kandidátní listiny do nadcházejících komunálních voleb. Podmínkou bylo schválení těchto listin samotným Grillem a jeho nejbližšími spolupracovníky. V letech 2008 a 2009 byli v komunálních volbách zvoleni první zástupci Grillových kandidátek, zatímco ve volbách do Evropského parlamentu podpořil Grillo dva nezávislé kandidáty za stranu Itálie hodnot (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 430; Mosca, 2014, s. 42–43).

Hnutí bylo oficiálně založeno až v říjnu 2009, kdy také vzniklo logo tohoto uskupení. Pět hvězd symbolizuje pět hlavních témat, která M5S prosazuje: dostupná pitná voda, životní prostředí, veřejná doprava, právo na připojení k internetu a udržitelný rozvoj. Postoje Hnutí se odvíjejí z myšlenek zakladatele Hnutí Beppe Grilla, jehož vystoupení a monology vždy zahrnovaly politická témata. Významnými tématy jeho vystoupení byly environmentální a ekologické otázky a kritika velkých společností kvůli jejich politickému a ekonomickému vlivu. Grillo je také tradičně odpůrcem konzumerismu (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 430–432). Obsahem Grillova blogu i diskurzu M5S byla kritika politických elit a politického systému, novinářů a velkých finančních korporací. V oblasti politiky byly předmětem kritiky italský politický systém a mainstreamová média. Grillo je jedním z nejvýznamnějších symbolů antiestablishmentového sentimentu, který je v italské společnosti silně zastoupen. Tento sentiment pramení z odporu vůči vládnoucím elitám, kterým se přezdívá kasta. Společnost nahlíží na politické strany a kariérní politiky jako na elity, které se pouze snaží chránit své výhody a privilegia pramenící z jejich politické pozice. S tím souvisela kritika způsobu voleb do parlamentu, který neumožňuje preferenční hlasování, aby tak lidé mohli napřímo označit kandidáta, pro kterého si přeji hlasovat. Dalšími akcentovanými tématy týkající se politických stran je zejména nedostatek transparentnosti politiků a systém financování politických stran (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 433; Mosca & Tronconi, 2019, s. 1266). Druhou kastou, vůči které se Hnutí vymezovalo, jsou mainstreamoví novináři a mediální společnosti, kteří jsou považováni za součást politického establishmentu. Mainstreamová média jsou obviňována z toho, že skrytě spolupracují s politickými elitami a pomáhají chránit jejich ekonomické i politické zájmy tím, že překrucují pravdu v jejich prospěch. Třetím hlavním programovým tématem byly velké finanční společnosti a bankovní soustava. Kritizováni byli nezodpovědní

mezinárodní investoři a bezohledné nakládání s veřejnými financemi, které jsou používány pro finanční pomoc krachujícím finančním institucím, ale nejsou využívány pro lidi v nouzi. M5S z těchto důvodů usiluje o vytvoření bankovního systému, který by nepodléhal různým tlakům finančních institucí a také o možnost vykonávání veřejné kontroly těchto velkých institucí. Terčem kritiky jsou rovněž úsporná opatření, které jsou podle M5S Itálii vnucovány ze strany Evropské unie. V této ekonomické rovině bylo v diskurzu M5S možné pozorovat určité euroskeptické tendence (Mosca & Tronconi, 2019, s. 1267–1268).

Hnutí odmítalo jakékoliv sebezařazení na levo-pravé škále a považovalo toto tradiční rozdělení politických stran za zastaralé. Tomu odpovídal i elektorát strany. Podle průzkumu z roku 2015 se asi 35 % voličů Hnutí odmítlo zařadit na levoprávní škále. Zbývající segmenty elektorátu tvořili na jedné straně levicovní voliči (34 %) a na druhé straně středovní a pravicovní voliči (31 %). Elektorát tedy vykazoval vysokou míru ideologické plurality. Tím se toto uskupení liší od běžných politických stran, ve kterých existuje jeden hlavní myšlenkový proud, který má většinovou převahu nad menšími vnitrostranickými proudy. To se nutně projevuje i v politickém programu hnutí, kdy si musí vedení strany dávat pozor, aby si svými postoji ke konkrétním politickým otázkám neznepráťovalo významnou část elektorátu. Je zde tedy tendence, aby vedení své postoje a komunikaci směrem k voličům neustále vyvažovalo tak, aby si udrželo podporu všech ideových proudů svého elektorátu. Příkladem tohoto vyvažování je série příspěvků, které Grillo zveřejnil v září 2014 na svém blogu a které se týkaly otázky ilegální imigrace. Grillo nejdříve upozorňoval na rizika a problémy imigrace jako např. možnost zavlečení cizích infekčních nemocí do Itálie a ohrožení vnitřní bezpečnosti země. Grillo se těmito příspěvky snažil imponovat pravicovému segmentu voličstva, pro který je otázka ilegální imigrace velmi důležitým tématem. Nedlouho poté mluvčí hnutí ovšem zdůraznil, že jeden z důvodů masové imigrace je zneužívání národního bohatství řady afrických zemí ze strany Evropských a severoamerických korporací. Tento výrok naopak cílil na levicovou část elektorátu, aby tak vyvážil Grillovy předchozí postoje a dal jim možnost se s postoji hnutí ztotožnit. Politický program M5S byl tedy velmi flexibilní, aby uspokojil požadavky rozmanitého elektorátu strany (Ceccarini & Bordignon, 2016, s. 142–151).

Prvním důležitým momentem se pro M5S stalo první kolo komunálních voleb v květnu 2012. Již v prvních měsících roku 2012 naznačovaly volební průzkumy výrazný

vzestup volebních preferencí M5S. Důvodem tohoto vzestupu byla především ekonomická krize a z toho pramenící nespokojenost ve společnosti. Rovněž korupční skandály spojené s politickými stranami způsobily velký propad důvěry v tradiční strany, což otevřelo prostor pro vzestup nových uskupení. M5S ve volbách získalo 150 zastupitelských mandátů a ve městě Parma dokonce získalo pozici starosty. Tyto volby ukázaly, že se M5S transformovalo v relevantní politickou sílu v zemi (Bordignon & Ceccarini, 2013, s. 431). Tento trend růstu M5S vyvrcholil v parlamentních volbách 2013, kdy získalo přes 25 % hlasů a 163 mandátů ve Sněmovně a Senátu a stalo se tak druhou nejsilnější politickou stranou po Demokratické straně (Partito Democratico, PD). M5S v těchto parlamentních volbách znovu využilo mobilizačního potenciálu politické i ekonomické krize v zemi, které souběžně vytvořily vhodné prostředí pro vzestup populisticko-euroskeptických tendencí. M5S se jasně vymezovalo proti tradičním politickým stranám a elitám. Také se prezentovalo jako zástupce těch, kteří utrpěli díky propadu ekonomiky, a to zejména mladých lidí, kteří byli vyloučeni z trhu práce. M5S se stalo výrazem silné nespokojenosti se stavem politiky v zemi, odporu proti korupci a snahy o správné fungování demokratických institucí (Ceccarini & Bordignon, 2016, s. 135–136; Mejstřík, 2017, s. 49).

V roce 2014 se M5S poprvé účastnilo voleb do Evropského parlamentu. Hlavním rivalem byla v té době PD, v jejímž čele stál Matteo Renzi. Grillo vedl vůči Renzimu ostrou kampaň, jelikož ho kvůli jeho velké podpoře mezi voliči jak levice tak i pravice vnímal jako vážnou hrozbu. Grillo dokonce sliboval, že v případě vítězství v těchto volbách bude organizovat demonstrace před sídlem prezidenta republiky, aby tak M5S bylo pověřeno sestavením nové vlády. Ve volbách získalo M5S 21,2 % hlasů a skončilo tak na druhém místě za PD, což bylo vnímáno jako porážka. PD získala přes 40 % hlasů a dosáhla tak bezprecedentního úspěchu. Tato volební porážka vedla k otevřenějšímu přístupu M5S vůči PD, když Grillo deklaroval ochotu spolupracovat s PD na přípravě reformy volebního zákona. Samotného jednání týkající se tohoto zákona se Grillo nezúčastnil, čímž se ukázalo, že M5S disponuje i jinými kvalitními politiky, kteří jsou schopni Grilla nahradit (Bordignon & Ceccarini, 2015, s. 460–463).

V září roku 2017 byl v online primárních volbách zvolen volebním lídrem a kandidátem na premiéra Luigi di Maio, čímž nahradil Grilla v pozici hlavní tváře hnutí. Parlamentních voleb v březnu 2018 se účastnily tři hlavní formace. Středolevé spektrum zastupovala PD, kterou vedl znovuzvolený Matteo Renzi, zatímco na pravici byla

nejsilnější Liga (v té době už z názvu strany zmizela reference k severu) pod vedením Mattea Salviniho. Třetí pól byl zastoupen Hnutím pěti hvězd. Ústředním bodem kampaně M5S byl slib zavedení minimálního garantovaného příjmu. Hnutí ve volbách zvítězilo se ziskem přes 32 % hlasů, což byl oproti parlamentním volbám v roce 2013 nárůst o více než sedm procent. PD sice skončila na druhém místě, ale zaznamenala nejhorší volební výsledek ve své historii. Po třech měsících vyjednávání vznikla vládní koalice mezi Ligou a Hnutím pěti hvězd, které se tak poprvé od svého vzniku stalo součástí vlády. Premiérem se po dohodě obou stran stal právník a univerzitní profesor bez předchozí politické zkušenosti Giuseppe Conteho (Garzia, 2019, 673-675). V roce 2021 jeho vládu vystřídala široká koalice premiéra Maria Draghiho, které je M5S také součástí. V roce 2021 se Conte po dohodě s Grillem novým předsedou M5S (Johnson & Ghiglione, 2021; Roberts, 2021).

3.2. Vývoj postojů M5S k evropské integraci

V prvních letech existence nemělo M5S k evropské integraci jednoznačný postoj a téma EU nebylo ani přítomné v programu strany. Konkrétnější zmínky o EU lze najít v různých Grillových projevech, který měl v té době velmi významný vliv na formulaci politik M5S, až od roku 2013, kdy začal kritizovat EU před parlamentními volbami. V jeho diskurzu se objevuje požadavek na vyhlášení referenda o setrvání Itálie v eurozóně, který by znamenal odchýlení se od dlouholeté podpory integračního projektu, která charakterizovala předchozí vlády. V jiných svých vyjádřeních ovšem Grillo vzdával obdiv tvůrcům evropského integračního projektu, aby tak ukázal na špatný stav politiky v Itálii. Grillův euroskepticismus neměl ideologické kořeny, ale pramenil ze špatné ekonomické situace v Itálii a odchod z eurozóny vnímal jako řešení, jak zemi ekonomicky zachránit. Grillo také kritizoval skutečnost, že Itálie dostává z EU méně financí, než do ní vkládá. Jindy ovšem kritizoval eurodotace přicházející do Itálie, protože podle něj pouze obohacovaly vládnoucí politické elity nebo byly používány k financování organizovaného zločinu. V roce 2007 dokonce v Evropském parlamentu vyzval k zastavení vyplácení dotací pro Itálii. Na svém blogu ovšem Grillo několikrát poskytl prostor tvrdým euroskeptickým názorům, které odmítají projekt evropské integrace jako ohrožení národní suverenity a identity (Corbetta & Vignati 2014, s. 55–58; Franzosi, Marone, & Salvati, 2015, s. 113).

První dokument M5S, ve které byla otázka EU specificky adresována, byl volební program pro volby do EP v roce 2014 *7 bodů pro Evropu*. V něm bylo vytyčeno sedm základních cílů strany: zrušení fiskálního paktu podepsaného v roce 2012, zavedení společných dluhopisů eurozóny (Eurobonds), vznik spojení zemí Středomoří za účelem vytváření jednotné politiky, vyjmutí investic do inovací ze 3 % limitu rozpočtového schodku, finanční podpora domácího zemědělství s cílem zvýšit domácí spotřebu, zrušení povinnosti mít vyrovnaný rozpočet a uskutečnění referenda o setrvání v eurozóně. Základními nástroji, které M5S používalo ve volební kampani, byly Grillův internetový blog a jeho veřejná vystoupení, při kterých se setkával se svými příznivci. Navzdory tomu, že M5S představilo celkem 73 kandidátů do voleb, Grillo měl v předvolební kampani jednoznačně dominantní postavení. M5S v této kampani opakovaně prohlašovalo, že bude usilovat o změnu fiskálních pravidel eurozóny, které poškozují italské národní zájmy. Během kampaně se M5S několikrát ostře vymezilo proti některým institucím EU, zejména Evropské centrální bance (ECB). V případě M5S pramenil euroskepticismus především z ekonomických faktorů, s čímž souvisel i odpor strany vůči úsporným opatřením ze strany EU. Grillo ani M5S neodmítali členství Itálie v EU, místo toho se zaměřovali na kritiku určitých ekonomických aspektů integrace (Franzosi, Marone, & Salvati, 2015, s. 114–116).

Problematika EU ale nebyla ústředním tématem volební kampaně M5S. M5S spíše věnovalo pozornost špatnému stavu italské ekonomiky a neuspokojivé politické situaci. Hlavním cílem M5S v těchto volbách bylo vymezit se vůči PD, kterou v té době vedl Matteo Renzi. Navzdory agresivnímu stylu kampaně vhodným podmínkám pro úspěch M5S, kterými byly pokračující ekonomická krize a s tím spojený nárůst euroskepticismu v zemi, ve volbách do EP v Itálii v roce 2014 nakonec zvítězila PD se ziskem přes 40 % hlasů a 31 mandátů. M5S skončilo ve volbách druhé se ziskem 21,2 % hlasů a 17 mandátů (Franzosi, Marone, & Salvati, 2015, s. 115–117).

V EP se M5S podílelo na vzniku nové frakce Evropa svobody a přímé demokracie společně se stranou UKIP, a to i navzdory faktu, že jejich postoje byli velmi odlišné. Jako předsedové frakce byli zvoleni David Borrelli za M5S a Nigel Farage za UKIP. Jelikož bylo složení této frakce velmi heterogenní, už při jejím vzniku nebylo jisté, jak jednotná tato frakce bude při hlasováních v EP. I když je stranická disciplína v EP hůře vymahatelná než v národních parlamentech, poslanci v určité frakci ale jen zřídka hlasují v rozporu s touto frakcí. Důvodem je snaha neoslabit pozici frakce i přidělování funkcí

jako odměna za loajalitu. Koheze zejména velkých frakcí v EP je tedy vysoká. Analýza hlasování v EP v období od července do prosince 2014 ukazuje, že M5S často hlasuje v rozporu se svou frakcí. Zatímco UKIP zachoval jednotu s EFDD v 89 % případů, M5S hlasovalo jako zbytek frakce pouze ve 41 % případů. Příkladem takového hlasování je hlasování proti návrhu UKIP, aby Velká Británie do evropského rozpočtu přispívala méně v oblastech, které nejsou důležité pro Britské národní zájmy. M5S se tedy v této oblasti přiklonilo ke spíše solidárnějšímu postoji s EU. Další oblastí, ve které existuje významný rozdíl mezi M5S a UKIP je otázka imigrace. Zatímco UKIP a zbytek EFDD prosazovala, aby tato oblast spadala pouze do kompetence národních států, M5S usiluje o nalezení společného řešení s aktivnějším přístupem ze strany EU. V této oblasti hlasovalo M5S s ostatními velkými frakcemi (EPP, ALDE, S&D) proti zbytku EFDD. Dalším příkladem zcela odlišných postojů M5S a UKIP je oblast sociální politiky. UKIP odmítl podpořit rezoluci EP o inkluzivním růstu a s tím spojené sociální dimenzi. To by mimo jiné znamenalo, že cizinci by měli díky EU možnost využívat britský systém sociálního zabezpečení, což je v rozporu s pozicí UKIP jako nacionalistické strany. M5S tuto rezoluci naopak podpořilo a znovu hlasovalo společně s ostatními velkými frakcemi proti EFDD. Jedinou významnou oblastí, ve které existovala shoda mezi M5S a UKIP, byly ekonomické záležitosti, což potvrzuje skutečnost, že M5S kritizovalo zejména ekonomické prvky evropské integrace a úsporná opatření ze strany EU. Z 97 analyzovaných hlasování do konce roku 2014 hlasovalo M5S s UKIP pouze ve 21 případech. (Franzosi, Marone, & Salvati, 2015, s. 118–121).

V roce 2017 prošlo M5S významnou změnou, když byl volebním lídrem strany zvolen Luigi di Maio. Jeho zvolení zároveň znamenalo ústup Grilla do role garanta základních hodnot M5S, který se projevil zejména vznikem nového osobního blogu, který už nebyl s blogem M5S spojen (DW, 2017; The Local, 2018). Právě Grillo byl do značné míry zodpovědný za euroskeptický diskurz M5S, na jehož formulaci se do té doby významně podílel. Před parlamentními volbami v březnu 2018 nově zvolený volební lídr Di Maio prohlásil, že je třeba znovu jednat o změnách určitých fiskálních pravidel v EU, ale zároveň odmítl možnost konání referenda ohledně setrvání Itálie v eurozóně. Místo toho potvrdil zájem o stabilizaci italské ekonomiky v rámci EU. Grillův odchod do ústraní tedy vedl ke změně přístupu M5S k ekonomickým aspektům integrace, které byly vždy předmětem jeho kritiky (Di Quirico, 2021, s. 8; Ellyatt, 2018).

Ve volbách v roce 2018 zvítězilo M5S, zatímco tradiční politické strany opět dosáhly velmi slabých výsledků. Dobrého volebního výsledku dosáhla také Liga. Jedinou možností pro vytvoření funkční vlády byl vznik koalice mezi M5S a Ligou. Po dlouhých jednáních se strany shodly na obsazení pozice premiéra, kterým se stal Giuseppe Conte, a také na vládním programu. Luigi di Maio za M5S a Matteo Salvini za Ligu se stali místopředsedy této vlády. Základním dokumentem této křehké vlády se stala koaliční smlouva uzavřená mezi M5S a Ligou. Tato první vláda Giuseppe Conteho byla poznamenána svými spory s Evropskou komisí (EK). Jednalo se především o rozpory ohledně přerozdělování migrantů v rámci EU. Hlavním kritikem EK v této vládě byla Liga, konkrétně její předseda Matteo Salvini. V ekonomické oblasti probíhaly spory s EK ohledně italského rozpočtu, které ale nebyly tak vyhrocené jako spory mezi Salvinim a EK. Hlavní zásluhu na tom měl ministr financí Giovanni Tria, jenž byl nestraníkem. Nejvýznamnějším ekonomickým sporem byl vysoký deficit italského rozpočtu spojený se značnými výdaji pro realizování volebních slibů obou stran, mezi které patřilo zavedení rovné 15% daně nebo nepodmíněny základní příjem. Všechny tyto sliby byly velkým zatížením pro rozpočet a jediný způsob, jak je uskutečnit, bylo zvýšení schodku rozpočtu. Liga i M5S zároveň odmítali možnost úspor a škrťů v rozpočtu. Brzy po nástupu této vlády bylo zjevný růst výdajů rozpočtu do té míry, že předchozí ekonomická opatření, která měla za cíl zvýšit příjmy rozpočtu, byla zcela anulována. Konflikt s EK kvůli rozpočtu způsobil rozpor mezi M5S a Ligou. M5S vnímalo dosavadní konfliktní přístup jako kontraproduktivní, zatímco se Liga snažila EK vydírat díky strachu z ekonomického krachu Itálie, který by zároveň vedl ke konci eurozóny. V případě M5S odpor k euru téměř vymizel zároveň z důvodu obavy ze sílicí pozice Ligy v rámci vládní koalice. Důvodem vstřícnějšího postoje k euru byl zejména přerod strany z protestního hnutí ve stranu vládní koalice. Kritika eura byla v počátečních fázích vývoje hnutí komponentem anti-establishmentového postoje hnutí. Aby se M5S dostatečně vymezilo proti tradičním politickým stranám, které vždy podporovaly evropskou integraci, zahrnuje do svého diskurzu kritiku evropské integrace. Po vstupu strany do vlády už nebyla kritika eura pro stranu nutná, jelikož se stala součástí establishmentu a také z důvodu přílivu velkého množství levicových voličů, kteří byli tradičně proevropsky smýšlející. Dalším důvodem této změny byla snaha M5S reagovat na obvinění, že společně s LN plánují vyvést Itálii z eurozóny (Di Quirico, 2021, s. 9–12).

Konflikt mezi italskou vládou a EK nakonec skončil dohodou, kdy italská vláda schválila deficit rozpočtu ve výši 2,04 % místo původně plánovaných 2,4 %. M5S se nakonec podařilo prosadit své klíčové volební sliby, zatímco Liga nedokázala prosadit svůj hlavní předvolební slib, kterým bylo zavedení rovné daně (Di Quirico, 2021, s. 12). Kvůli ambicím Mattea Salviniho stát se premiérem a častým koaličním sporům se v srpnu 2019 vláda nakonec rozpadla. Salvini si přál vyhlášení předčasných voleb, ke kterým nakonec nedošlo. M5S a PD se dohodly na vzniku nové koalice, kterou znovu vedl Giuseppe Conte (BBC, 2018; BBC, 2019). Druhá Conteho vláda ještě více přispěla k odklonu M5S od euroskeptické rétoriky. Hlavním důvodem byla přítomnost silně proevropské PD ve vládní koalici. PD si ještě před svým vstupem do koalice dala jako podmínku pro svou účast v této vládě její podporu EU. Důležité vládní pozice, které mají dopad na formulování politiky vůči EU navíc připadly PD. Ministrem pro evropské záležitosti se tak stal Vincenzo Amendola a ministrem financí Roberto Gualtieri z PD. Sám premiér Giuseppe Conte zdůrazňoval nutnost posílení institucí EU, které vnímal jako důležité pro zvládnutí politických a ekonomických výzev, kterým v té době Itálie čelila (Capati & Importa, 2021). Tento odklon M5S od svých předchozích euroskeptických pokračuje i v současnosti, kdy je M5S od roku 2021 součástí vlády národní jednoty, kterou vede Mario Draghi. Kromě těchto externích faktorů ovlivňující postoje M5S došlo k významné změně i ve vedení strany, když byl v roce 2021 jako předseda strany zvolen bývalý premiér Giuseppe Conte. Ten ve svém kandidátském projevu odmítl antiimigrační a euroskeptickou rétoriku, která dříve stranu provázela (Johnson & Ghiglione, 2021; Roberts, 2021). M5S je nicméně ideově velmi flexibilní subjekt a nelze vyloučit, že se působením různých faktorů může v budoucnu postoj strany vůči EU znovu proměnit.

3.3. Typologizace postojů M5S v čase

V případě M5S je možné identifikovat tři fáze vývoje euroskeptických postojů. První fáze mezi lety 2009 a 2013 (do parlamentních voleb 2013), která byla do značné míry charakterizována absencí tématu evropské integrace ve stranickém diskurzu. Teprve pár měsíců před volbami začal EU více kritizovat ve svých projevech Grillo, v programových dokumentech strany ovšem nebyla EU skoro vůbec zmíněna. Jedinou typologií, která

zahrnuje takový postoj strany ve vztahu k EU je Contiho a Verzchelliho typologie. Ta jej označuje jako tzv. *neutrální postoj*.

Druhou fází vývoje lze datovat mezi 2013 a 2017, kdy bylo M5S stále ještě protestní stranou mimo vládní koalici. V tomto období je možné pozorovat příklon strany k euroskeptické rétorice. Ta byla nejpatrněji obsažena ve volebním programu *7 bodů pro Evropu*, ve kterém se objevil požadavek uskutečnit referendum o tom, zda má Itálie zůstat součástí eurozóny. M5S v tomto období kritizovalo především různé ekonomické prvky evropské integrace včetně úsporných opatření ze strany EU. Podle Taggartovy a Szczerbiakovy typologie a zároveň i podle Contiho a Verzichelliho schématu lze postoje M5S zařadit do kategorie *měkkého euroskepticismu*, protože M5S nikdy neprosazovalo odchod země z EU, ale pouze kritizovalo ekonomické aspekty fungování EU. Při použití čtyřčlenné typologie, kterou vytvořili Kopecký a Mudde patří M5S v tomto období jednoznačně do kategorie *euroskeptických stran*, jelikož kritizovalo tehdejší směřování EU v ekonomické oblasti, ale zároveň neodmítalo základní ideje evropské integrace. Při použití typologie Flooda a Usherwooda patří M5S v tomto období do kategorie *revizionistů*, jelikož neodmítalo EU jako celek, ale pouze její ekonomickou dimenzi v podobě EMU.

Třetí fáze vývoje postojů začala na přelomu let 2017 a 2018 a pokračuje dodnes. Postoje M5S byly v tomto období zásadně ovlivněny dvěma událostmi. Tou první byl odchod Beppeho Grilla z pozice předsedy M5S a nástup Luigiho di Maia. Ten se explicitně vyjádřil proti možnému konání referenda o setrvání v Itálie v eurozóně a vyjádřil zájem o pevné ukotvení italské ekonomiky v rámci eurozóny a EU. Druhou přelomovou událostí byl v roce 2018 vstup M5S do vládní koalice. V první vládě Giuseppe Conteho, kterou vytvořily M5S a Lega, rovněž z diskurzu strany vymizela kritika Eura, kterou M5S využívalo v období, ve kterém bylo protestní stranou snažící se odlišit od tradičních politických stran. Tato názorový posun přetrval i v následujících vládách, jichž bylo M5S součástí, a byl ještě upevněn v roce 2021 poté, co byl do čela strany zvolen bývalý premiér Giuseppe Conte. Jelikož je toto období charakterizováno vymizením euroskeptické rétoriky, nelze pro typologizaci M5S použít Taggartovu a Szczerbiakovu typologii, protože obsahuje pouze negativní postoje ve vztahu k EU. Podle Kopeckého a Muddeho typologie lze M5S v tomto období zařadit do kategorie *euroentuziastických stran*, které jsou charakterizovány jak podporou idejí evropské integrace, tak podporou současné trajektorie EU. Při použití Contiho a Verzichelliho

typologie lze M5S zařadit do kategorie *funkčního europeanismu*, kterou se vyznačují strany podporující EU, protože je v souladu s jejich stranickými zájmy a národními zájmy dané země. Použití typologie Flooda a Usherwooda je v tomto období znemožněno nejasností postoje M5S vůči dalšímu prohlubování evropské integrace a jejímu případnému tempu.

Závěr

Předmětem této bakalářské práce byl vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci a indikace faktorů, které tento vývoj ovlivnily. Toto uskupení bylo oficiálně založeno v roce 2009, ale jeho zakladatel, komik Beppe Grillo, byl politicky aktivní už od 90. let. Během svých veřejných vystoupení často kritizoval italské politické a ekonomické elity kvůli řadě korupčních skandálů a pocitu, že se nezajímají o obyčejné občany v zemi. Grillo začal později využívat svůj internetový blog k efektivnější a rychlejší mobilizaci svých příznivců. Vrcholem Grillovy mobilizace byly tzv. V-days, během kterých jeho příznivci protestovali nejprve proti politickým elitám v zemi a poté i vůči novinářům, které Grillo vnímal jako spojence těchto elit. M5S i jeho logo oficiálně vznikly až v roce 2009. M5S se už od počátku vymezovalo proti tradičním politikům a politickým stranám, novinářům a velkým finančním společnostem, kteří byli podle něj zodpovědní za špatnou politickou a ekonomickou situaci v zemi. V roce 2012 zaznamenalo M5S první velký volební úspěch, když v komunálních volbách získalo 150 zastupitelských mandátů a ukázalo se tak jako nová významná politická síla v zemi. O rok později v parlamentních volbách se M5S stalo dokonce druhou nejsilnější stranou. Prvním důvodem výše zmíněných úspěchů M5S byla obecná nespokojenost se stavem politiky v zemi, která byla významně umocněna tehdejšími korupčními skandály řady politických stran. Druhou příčinou vzestupu M5S byla ekonomická krize. Ta v tomto období silně zasáhla Itálii a stala se také hlavní příčinou pádu Berlusconiho vlády v roce 2011.

Primárním cílem této práce bylo analyzovat vývoj postojů M5S ve vztahu k evropské integraci a zjištění faktorů, které tento vývoj ovlivnily. Pro analýzu postojů M5S byly zvoleny čtyři typologie, pomocí kterých lze popsat míru stranického euroskepticismu.

Autor této práce si dal za cíl zodpovědět dvě výzkumné otázky:

1. *Jak se vyvíjely postoje M5S ve vztahu k evropské integraci v čase?*
2. *Jaké faktory měly hlavní vliv na proměnu postojů M5S ve vztahu k evropské integraci?*

Obě výzkumné otázky byly zodpovězeny ve třetí kapitole. V prvních letech existence M5S neměla strana vůči evropské integraci žádný konkrétní postoj. Jediná typologie,

kteřá obsahuje takový přístup strany k evropské integraci je Contiho a Verzichelliho typologie. Ta jej označuje jako tzv. *neutrální postoj*.

Tento stav trval přibližně do parlamentních voleb 2013, kdy se začal Grillo kriticky vyjadřovat o některých ekonomických prvcích evropské integrace. Právě Grillo měl po dobu svého působení v čele M5S dominantní roli ve formování postojů M5S. Základním požadavkem, který Grillo prosazoval, bylo referendum os setrvání v eurozóně, kterou vinil ze špatné ekonomické situace v zemi Prvním oficiálním dokumentem, ve kterém hnutí představilo svůj postoj k evropské integraci, byl program pro volby do EP v roce 2014. Ústředním požadavkem bylo vyhlášení referenda o setrvání v eurozóně, jelikož M5S zastávalo názor, že členství v eurozóně ekonomicky poškozuj e Itálii. M5S v dokumentu také kritizovalo instituce EU kvůli zavedení úsporných opatření, které byly podle něj v rozporu s národními zájmy. Taggartova a Szczerbiakova typologie společně s typologií Contiho a Verzichelliho označují tento postoj jako *měkký euroskepticismus*, který se vyznačuje kritikou některých oblastí integrace, ale neodmítá EU jako celek. Při použití Floodovy a Usherwoodovy typologie je M5S v tomto období možné označit jako *revizionistické*, jelikož kritizovalo ekonomickou dimenzi integračního procesu.

V roce 2017 odešel Grillo z vedení M5S do role garanta základních hodnot a místo něj byl v online volbách zvolen předsedou Luigi Di Maio. Ten před parlamentními volbami v roce 2018 odmítl možnost konání referenda o vystoupení z eurozóny a zastával na rozdíl od Grilla jasně proevropský přístup. Po parlamentních volbách v roce 2018 se M5S stalo poprvé ve své historii součástí vládní koalice se stranou Liga. Účast ve vládě byla bezpochyby nejvýznamnějším faktorem, který přispěl k odklonu M5S od dřívější euroskeptické rétoriky. Odpor vůči euru byl v případě M5S spíše komponent jeho dřívějšího anti-establishmentové postoje, který se účastí ve vládě významně oslabil. To se projevilo zejména v přístupu k institucím EU. Tato vláda se několikrát dostala do sporů s Evropskou komisí. Jedním ze sporů byla finální výše schodku státního rozpočtu, který podléhá kontrole ze strany EU. Zatímco Liga prosazovala vůči EK velmi konfrontační přístup, M5S jej vnímalo jako kontraproduktivní a usilovalo o dohodu. Tento odklon od dřívějšího euroskepticismu pokračoval i v dalších letech a to i z důvodu odchodu Ligy z vládní koalice a vytvoření nové vlády společně s proevropskou PD. Posledním důležitým faktorem, který vedl k odmítnutí euroskeptického postoje M5S, bylo zvolení bývalého premiéra a stoupence posilování institucí EU Giuseppe Conteho předsedou M5S v roce 2021. V tomto období tedy nastal významný posun od předchozí

euroskeptické rétoriky, kterou dříve prosazoval Grillo. M5S v tomto období podporovalo jak současnou podobu integrace ve formě EU, tak i základní ideje integračního procesu, což jej v rámci typologií řadilo do kategorie pozitivních postojů. V tomto třetím období bylo možno kvůli menšímu množství relevantních dat použít pouze dvě typologie, a to schéma Kopeckého a Muddeho a Contiho a Verzichelliho. Podle první z těchto typologií patří hnutí do kategorie *euroentuziastických stran*, které vyjadřují podporu jak samotné myšlenky evropské integrace, tak i současné podobě EU. Využitím Contiho a Verzichelliho typologie lze M5S zařadit do kategorie *funkčního europeanismu*, protože M5S vyjadřuje podporu evropské integraci, která je v souladu jak se stranickými, tak i národními zájmy.

Seznam pramenů a literatury

Biorcio, R. (2014). The reasons for the success and transformations of the 5 Star Movement. *Contemporary Italian Politics*, 6(1), 37–53. <https://doi.org/10.1080/23248823.2014.884376>

Bordignon, F., & Ceccarini, L. (2013). Five stars and a cricket. Beppe Grillo shakes Italian politics. *South European Society and Politics*, 18(4), 427–449. <https://doi.org/10.1080/13608746.2013.775720>

Bordignon, F., & Ceccarini, L. (2015). The Five-Star Movement: A hybrid actor in the net of state institutions. *Journal of Modern Italian Studies*, 20(4), 454–473. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2015.1066112>

Brack, N., & Startin, N. (2015). Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream. *International political science review*, 36(3), 239–249. <https://doi.org/10.1177/0192512115577231>

Caiani, M. (2019). The populist parties and their electoral success: different causes behind different populisms? The case of the Five-star Movement and the League. *Contemporary Italian Politics*, 11(3), 236–250. <https://doi.org/10.1080/23248823.2019.1647681>

Caiani, M., & Graziano, P. (2019). Understanding varieties of populism in times of crises. *West European Politics*, 42(6), 1141–1158. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1598062>

Capati, A., & Improta, M. (2021, 18. listopadu). The Italian Five Star Movement takes a pro-European turn. *ECPR's Political Science Blog – The Loop*. Dostupné z <https://theloop.ecpr.eu/the-italian-five-star-movement-takes-a-pro-european-turn/>

Ceccarini, L., & Bordignon, F. (2016). The five stars continue to shine: the consolidation of Grillo's 'movement party' in Italy. *Contemporary Italian Politics*, 8(2), 131–159. <https://doi.org/10.1080/23248823.2016.1202667>

Conti, N. (2003). Party attitudes to European integration: A longitudinal analysis of the Italian case. Dostupné z <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=sei-working-paper-no-70.pdf&site=266>

Conti, N., Marangoni, F., & Verzichelli, L. (2020). Euroscepticism in Italy from the Onset of the Crisis: Tired of Europe?. *South European Society and Politics*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/13608746.2020.1757885>

Corbetta, P., & Vignati, R. (2014). Direct democracy and scapegoats: the Five Star Movement and Europe. *The International Spectator*, 49(1), 53–64. <https://doi.org/10.1080/03932729.2014.875822>

Di Quirico, R. (2021). Challenging the Euro: The politics of anti-Euro parties in Italy during the first Conte government. *Contemporary Italian Politics*, 13(1), 64–80. <https://doi.org/10.1080/23248823.2020.1793073>

DW. (2017, 23. září). Luigi Di Maio: The populist leader eyeing victory in Rome. *DW*. Dostupné z <https://www.dw.com/en/luigi-di-maio-the-populist-leader-eyeing-victory-in-rome/a-40655247>

Ellyatt, H. (2018, 1. února). EU referendum in Italy is not an option, says euroskeptic M5S party leader. *CNBC*. Dostupné z <https://www.cnbc.com/2018/02/01/m5s-leader-di-maio-on-eu-referendum-says-its-not-an-option.html>

Flood, C., & Usherwood, S. (2005, April). Positions, dispositions, transitions: A model of group alignment on EU Integration. In *55th Annual Conference of the Political Studies Association, University of Leeds* (pp. 5-7). Dostupné z https://www.researchgate.net/profile/Simon-Usherwood/publication/228490382_Positions_Dispositions_Transitions_A_model_of_Group_Alignment_on_EU_Integration/links/00b4952306970dfaae000000/Positions-Dispositions-Transitions-A-model-of-Group-Alignment-on-EU-Integration.pdf

Franzosi, P., Marone, F., & Salvati, E. (2015). Populism and Euroscepticism in the Italian Five Star Movement. *The International Spectator*, 50(2), 109–124. <https://doi.org/10.1080/03932729.2015.1030273>

Garzia, D. (2019). The Italian election of 2018 and the first populist government of Western Europe. *West European Politics*, 42(3), 670–680. <https://doi.org/10.1080/01402382.2018.1535381>

Hooghe, L., & Marks, G. (2007). Sources of euroscepticism. *Acta Politica*, 42(2), 119–127. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500192>

Hooghe, L., & Marks, G. (2009). A postfunctionalist theory of European integration: From permissive consensus to constraining dissensus. *British journal of political science*, 39(1), 1–23. <https://doi.org/10.1017/S0007123408000409>

Hopkin, J. (2015). Bipolarity (and After). In E. Jones & G. Pasquino (Eds.), *The Oxford Handbook of Italian Politics* (s. 325–338). Oxford: Oxford University Press

Johnson, M & Ghiglione, D. (2021, 18. března). Italian politics begins to learn to love Europe again. *Financial Times*. Dostupné z <https://www.ft.com/content/4af81885-0af3-47b5-8912-1e507ff1810e>

Kaniok, P. (2009). Party Based Euroscepticism: Opposing the Commission or the European Integration?. *Contemporary European Studies*, (02), 25–45. Dostupné z <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=12723>

Kaniok, P. (2011). Statická, či dynamická unie: Euroskepticismus a vnitřní legitimita evropské integrace. *Mezinárodní vztahy*, 46(4), 78–93. Dostupné z <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=139106>

Kopecký, P., & Mudde, C. (2002). The two sides of Euroscepticism: Party positions on European integration in East Central Europe. *European Union Politics*, 3(3), 297–326. <https://doi.org/10.1177%2F1465116502003003002>

Kopeček, L. (2004). Euroskeptici, europeanisté, euroentuziasté, eurofobové—jak s nimi pracovat?. *Politologický časopis-Czech Journal of Political Science*, 11(3), 240–262. Dostupné z <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=3174>

Kneuer, M. (2019). The tandem of populism and Euroscepticism: a comparative perspective in the light of the European crises. *Contemporary Social Science*, 14(1), 26–42. <https://doi.org/10.1080/21582041.2018.1426874>

Kubát, M. (2017). Úvod do studia populismu. In M. Kubát, M. Mejstřík, & J. Kocián (Eds.), *Populismus v časech krize* (s. 12–23). Praha: Karolinum.

McLaren, L. M. (2002). Public support for the European Union: cost/benefit analysis or perceived cultural threat?. *The journal of Politics*, 64(2), 551–566. <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00139>

Mejstřík, M. (2017). Itálie. In M. Kubát, M. Mejstřík, & J. Kocián (Eds.), *Populismus v časech krize* (s. 39–57). Praha: Karolinum

Mosca, L. (2014). The five star movement: Exception or vanguard in Europe?. *The International Spectator*, 49(1), 36-52. <https://doi.org/10.1080/03932729.2013.875821>

Mosca, L., & Tronconi, F. (2019). Beyond left and right: the eclectic populism of the Five Star Movement. *West European Politics*, 42(6), 1258–1283. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1596691>

Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39(4), 541–563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>

Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Pasquino, G. (2008). Italy: The Never-ending Transition of a Democratic Regime. In J. M. Colomer (Ed.), *Comparative European Politics* (s. 135–173). Abingdon: Routledge

Quaglia, L. (2008). Euroscepticism in Italy. In P. Taggart & A. Szczerbiak (Eds.), *Opposing Europe?: The comparative party politics of euroscepticism: Volume 1: Case studies and country surveys* (s. 58–74). Oxford: Oxford University Press

Quaglia, L. (2011). 'The Ebb and Flow' of Euroscepticism in Italy. *South European Society and Politics*, 16(01), 31–50. <https://doi.org/10.1080/13608740903432367>

Roberts, H. (2021, 9. dubna). Former Italian leader Conte takes helm of 5Stars. Dostupné z Former Italian leader Conte takes helm of 5Stars – POLITICO

Rooduijn, M., & Akkerman, T. (2017). Flank attacks: Populism and left-right radicalism in Western Europe. *Party Politics*, 23(3), 193–204. <https://doi.org/10.1177%2F1354068815596514>

Rooduijn, M., & Van Kessel, S. (2019). Populism and Euroscepticism in the European Union. *Oxford Encyclopedia of European Union Politics*. Dostupné z <https://qmro.qmul.ac.uk/xmlui/bitstream/handle/123456789/60753/van%20Kessel%20Populism%20and%20Euroscepticism%202019%20Accepted.pdf?sequence=2>

Salvati, E. (2019). Eurosceptic, Eurocritical or Euroconfused? An analysis of the Five Star Movement's voting behaviour in the European Parliament. *European Politics and Society*, 20(3), 296–314. <https://doi.org/10.1080/23745118.2018.1505335>

Taggart, P. (1998). A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. *European Journal of Political Research*, 33(3), 363–388. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.00387>

Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2004). Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research*, 43(1), 1–27. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2004.00143.x>

Taggart, P., & Szczerbiak, A. (2008a). Introduction: Opposing Europe? The Politics of Euroscepticism in Europe. In P. Taggart & A. Szczerbiak (Eds.), *Opposing Europe?: The comparative party politics of euroscepticism: Volume 1: Case studies and country surveys* (s. 1–15). Oxford: Oxford University Press

The Local. (2018, 24. ledna). A new direction for Italy's Five Star Movement? Beppe Grillo distances himself from the party he founded. *TheLocal.it*. Dostupné z <https://www.thelocal.it/20180124/beppe-grillo-five-star-movement-casaleggio-party-blog/>

Szczerbiak, A., & Taggart, P. (2008b). Theorizing Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement, and Causality. In A. Szczerbiak & P. Taggart (Eds.), *Opposing Europe?: The Comparative Party Politics of Euroscepticism: Volume 2: Comparative and Theoretical Perspectives* (s. 238–262). Oxford: Oxford University Press

Tarchi, M. (2015). Italy: the promised land of populism?. *Contemporary Italian Politics*, 7(3), 273-285. <https://doi.org/10.1080/23248823.2015.1094224>

Usherwood, S., & Startin, N. (2013). Euroscepticism as a persistent phenomenon. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 51(1), 1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2012.02297.x>

Waters, S. (1994). 'Tangentopoli' and the emergence of a new political order in Italy. *West European Politics*, 17(1), 169–182. <https://doi.org/10.1080/01402389408425006>

Seznam zkratek

AN – Národní aliance (Alleanza Nazionale)

DC – Křesťanská demokracie (Democrazia Cristiana)

ECB – Evropská centrální banka

EK – Evropská komise

EFDD – Evropa svobody a přímé demokracie

EHS – Evropské hospodářské společenství

EMU – Hospodářská a měnová unie

EP – Evropský parlament

EU – Evropská unie

FI – Forza Italia

M5S – Hnutí pěti hvězd (Movimento 5 Stelle)

LN – Liga severu (Lega Nord)

PCI – Italská komunistická strana (Partito Comunista Italiano)

PD – Demokratická strana (Partito Democratico)

PDS – Strana demokratické levice (Partito Democratico della Sinistra)

PSI – Italská socialistická strana (Partito Socialista Italiano)

SSSR – Sovětský svaz

UKIP – United Kingdom Independence Party

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá vývojem postojů Hnutí pěti hvězd (M5S) k evropské integraci a indikací faktorů, které tento vývoj ovlivnily. Hnutí pěti hvězd prošlo výraznou proměnou z původně protestního hnutí ve stranu, která je od roku 2018 součástí vládních koalic v Itálii. Za účelem lepšího pochopení změn postojů jsou v této práci využity čtyři typologie, které pomáhají určit míru euroskepticismu tohoto subjektu v různých obdobích jeho existence. Výsledky tohoto výzkumu ukazují, že hlavními faktory, které přispěly ke změně postojů M5S, byly odchod jeho zakladatele Beppe Grilla z vedení strany a vstup M5S do vlády. Tyto dva faktory vedly k odklonu strany od euroskeptické rétoriky k podpoře evropské integrace.

Klíčová slova: Hnutí pěti hvězd, evropská integrace, euroskepticismus, typologie

Abstract

This thesis dealt with the evolution of the Five Star Movement's stances on European integration and indication of factors that influenced this evolution. The Five Star Movement had undergone a significant change from a protest movement to a party that has been part of government coalitions since 2018. In order to better understand the changes in the stances of the party, four typologies are used in this thesis that help discern the degree of Euroscepticism during various stages of its existence. The results of this thesis show that there were two major factors that have contributed to a change in party stances. The first factor was the party leader Beppe Grillo stepping down and the second one was the party becoming a part of government coalition. These two factors have caused the party to move away from Eurosceptic rhetoric to supporting European integration.

Key words: The Five Star Movement, European integration, Euroscepticism, typologies